

Neoliberalizm Kent Alanlarında Neden Yoksulluğa İhtiyaç Duymaktadır?

*

Why Does Neoliberalism need Poverty in Urban Areas?

Murat Üçoğlu

Öz

Bu çalışmanın amacı neoliberal zihniyetin nasıl işlediğini ortaya koymak ve bu zihniyetin nasıl bir kent tasavvuruna sahip olduğunu deşifre etmeye çalışmaktır. Bunu yaparken öncelikle neoliberalizmin hangi düşünsel kaynaklardan beslendiğini göstermeyi amaçlayan bu çalışma aynı zamanda neoliberal zihniyetin yoksulluğu nasıl algıladığını da açıklamaya çalışmaktadır. Son olarak neoliberal kentleşme ve bu anlayışın bir yansıması olarak küresel kent oluşumuna teorik bir açıdan göz atan bu çalışma yoksulluğun nasıl göz ardı edilip sessizliğe itildiğini ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Neoliberalizm, Yoksulluk, Sosyal Ayrım, Küresel Kentler, İnsan Sermayesi

Abstract

This study aims to decipher how neoliberal mentality functions and how it shapes the cities and the urban life. While doing this, the study also attempts to illustrate the theoretical and intellectual foundations of neoliberal mentality, and at the end it tries to understand how this mentality perceives and identifies the phenomenon of poverty. In the last instance, neoliberal urbanization and the formation of global cities as the reflection of neoliberal urbanization are scrutinized with a theoretical way to understand how poverty has been made invisible with several strategies of neoliberalism.

Keywords: Neoliberalism, Poverty, Social Distinction, Global Cities, Human Capital

Neoliberalizmin Teorik Kaynakları

Neoliberalizm 1970’li yıllarda neoklasik iktisadın bir uzantısı (ya da yeniden yorumlanması) olarak ortaya çıkmıştır. Neoklasik iktisat aslında klasik iktisadın hem bir eleştirisi hem de farklı bir yorumlamasıdır. Klasik iktisadın emek bazlı yaklaşımını faydacılık anlayışına dönüştüren neoklasik iktisadın iki temel dayanağı vardır. Bu dayanakların birincisi Adam Smith’in gizli el teorisidir, diğeri ise Jeremy Bentham’ın faydacılık anlayışıdır. Adam Smith *Ulusların Zenginliği* (2012) adlı eserinde, her ne kadar tüm teorisini emek üzerine kurmuş olsa da neoklasik iktisatçılar ve onların takipçisi neoliberalerler Adam Smith’in sadece kısaca bahsettiği görünmez el teorisine sarılmışlardır. Bu teoriye göre piyasada herkes kendi çıkarını korumaya devam ederse, bu aslında gözle görülmez bir ahenk yaratacak ve herkes kendisine katkı sağlarken farkında olmadan aslında tüm toplumun zenginliğine katkı sağlamış olacaktır. Ancak bu teori Smith’in büyük eserinde sadece küçük bir bölümde ortaya çıkmaktadır, zira neoklasik iktisatçılar Smith’i kişisel çıkarı kollayan bir düşünür olarak göstermeye çalışsa da, aslında Smith’in tasavvurunun temelinde emek-değer teorisi bulunur. Neoklasik iktisatçıları Smith’i bu şekilde yorumlamaya iten Bentham’ın faydacılık teorisidir. Bu teoriye göre bir aksiyon sonucunda maksimum sayıda insana maksimum sayıda mutluluk sağlıyorsa, o aksiyon doğru bir eylemdir.

Bentham’ın faydacılık anlayışı iktisadi anlamda neoklasik iktisatçılara öncü olmuştur; neoklasik iktisadın Jevons, Walrus, Menger ve Marshall gibi önde gelenleri tüketicilerin faydalarını maksimuma çıkarmaya çalışan rasyonel bireyler olduklarını söylerler. Buna göre, her birey akılcı bir hesaplama yapabilen ve tercihlerini buna göre şekillendiren, maksimum faydayı minimum çile çekerek sağlamaya çalışan birer *homo economicus*’tur. Rasyonel hesaplamanın bireyini teorize ederken kullanılan temel yaklaşım ise azalan marjinal fayda teorisi olmuştur. Bu teori neoklasik iktisadın neoliberal yönetim tarzına devrettiği temel yaklaşımdır. Buna göre bir tüketici bir üründen ne kadar fazla almaya devam ederse aldığı fayda doyum noktasına ulaşacak ve bu fayda doyum noktasından sonra azalmaya başlayacaktır. Jevons (2003, 419) bunu “fayda ile bizlere mutluluk sağlayan her şeyi sayabiliriz, zira fayda kendi içinde değeri olan bir şey değildir, bizim ihtiyaçlarımızın belirlediği bir şeydir” şeklinde

tanımlamaktadır. Bu yüzdendir ki azalan marjinal fayda teorisi aynı zamanda tüketici egemenliği teorisini hakim kılmış ve arz-talep ilişkisi buna göre şekillenmiştir. Bir tüketici bir şeyden ne kadar çok tüketmeye başarsa onun değeri subjektif olarak dūřmeye başlayacaktır. Kısacası klasik iktisadın, özellikle de Adam Smith'in (ve Ricardo'nun) bir ürünün değerini o ürün için kullanılan emek olarak tasvir ettiği emek-değer teorisinin yerine subjektif değer teorisini koymuşlardır.

Subjektif değer teorisi kendisini kent alanında ve gündelik yaşamda göstermiştir. Tüketimin temel belirleyici olmasıyla piyasa toplumu hakim hale gelmiş ve iş bölümü piyasa toplumunun gereklerine göre şekillenmiştir. Kent alanında yeni işlerin ve buluşların ortaya çıkmasıyla birlikte çeşitlilik artmış, tüketimi temele alan toptan üretim esas gaye haline gelmiştir. Nitekim Veblen (1994), bunu eleştirerek tüketimin artık ihtiyaç karşılamanın çok ötesine geçtiğini belirtir. Piyasa toplumunda birey ihtiyaçlarını karşılamak için değil, tamamen güç göstermek için tüketim yapmaktadır. Tüketim artık sınıfsal bir güç yarışının gösteriş aracı haline gelmiştir. Veblen'in bu yaklaşımı, Henri Lefebvre'in (2007, 10) Marksist bir bakış açısıyla kapitalizmi tanımlamak için kullandığı sözü akla getirmektedir, "kapitalizm tek bir sınıfın hegemonyasıdır". Kapitalizmin klasik, Marksist ve neoklasik yorumları farklılıklar göstergese de temelde olan kapitalizmin sınıfsal bir hegemonyayı kurmaya devam etmesidir. Ellen Meiksins Wood'un (2002) da belirttiği gibi kapitalizmi ondan önceki ticaret yapısından ayıran temel özellik de bu sınıfsal yapıdır. Marx'ın (1977) üzerinde durduğu gibi kapitalizm her şeyi metaya çevirmeye çalışan ve de bunu işçinin emeğini onu emek gücüne indirgeyerek yapan sistemdir. Toplumsal olarak sermayedar ve emek gücü ayrımı yapan bu sistem, sınıfsal ayrışmasını tüketim alışkanlıklarında açıkça göstermektedir. Neoklasik iktisadın öncü ettiği bu tüketim alışkanlıkları ve ayrışma kendisini sosyal çevre ve insan sermayesi gibi kavramlarda gösterir.

1970'lerde ortaya çıkan iktisadi krizin temel sebebi petrol ihraç eden ülkelerle yaşanan buhran olsa da, bu kördüğümün arkasında esasen paylaşım ilişkilerindeki sıkıntı yatıyordu. Özellikle de araba kullanımının artması bunun temel etkenlerinden birisidir. Savaş sonrasında oluşan yeneden yapılanma ortamında Keynesçi politikalar Amerika'da filizlenmiş olan Fordist üretim ilişkileriyle birleşmiştir. Detroit'te kurduğu araba üretim merkezinde Ford, yeni bir üretim tarzını Jane Jacobs'un (1970) tabiriy-

le eskisine eklemleyerek yepyeni bir üretim yapısı ortaya koymuştur. Bu üretim yapısını dönemin Keynesçi politikalarıyla birleştirmek isteyen Ford, özellikle de yeni yapılan kent çeperlerindeki¹ müstakil konutlarda işçilerinin ev sahibi olmasını sağlamıştı. Üretim bandında tüm üretimin tek bir alanda yapılmasını ve dolayısıyla da teknolojik bir ilerleme ve mühendislik içeren yeni üretim tarzıyla emek gücünü disipline etmiştir. Bunun yanında emekçinin mutlu olması gerektiğini savunarak maaşların yüksek tutulmasını sağlamıştır. Ford'un bu anlayışı ve Keynesçi politikalar şehrin çeperlerindeki yapılaşmayı artırmıştır. Bu yapılaşma sayesinde de Ford beraberinde çalıştırdığı işçilere kendi arabalarını satmaya başlamış ve böylece Ford otomobilleri yaygınlaşmaya başlamış, ve çeperleşme temel kent pratiği haline gelmiştir. Bu dönemde arabaya dayalı kent ulaşımı yükseliş göstermiş, özellikle birçok Avrupa şehrinde bile temel düstur araba kullanımı olmuştur (hatta öyle ki bu dönemde bisiklet fiyatları tarihin en düşük noktasına gelmiştir, ta ki bisikletlerin de bir orta sınıf aracı haline 1990'ların ortasında dönüşümüne kadar).

Keynesçi ve Fordist politikalar ve bunu takip eden refah devleti yılları kapitalizmin temel gayesi olan sınıfsal hegemonyayı sarsmıştır, bu sarsıntı kendisini 1970'lerin kördüğümünde iyice açığa çıkartmış ve sermaye artık kendisine yeni bir yol çizme gerekliliğini hissetmiştir. Kısacası sermayeden yana olan bölüşüm ilişkileri bozulmuştur. Kurtulmak için ortaya konulan reçete neoklasik iktisadı yeniden yorumlamak ve bunun siyasi hegemonya mekanizmalarını da yaratmak olmuştur. Bu reçetenin adı ise savaş sonrasında Almanya'da Ordoliberalizm adı altında ciddi olarak tartışılmış olan 'Neoliberalizm' olmuştur. Neoliberalizm 1945'ten sonra Almanya'nın yeniden yapılandırılması için ortaya atılmış reçetelerden birisidir, temelini Freiburg ekolünün düşünürlerinden ve Mont Pelerin Topluğunun önde gelen düşünürleri Ludwig Von Mises ve Friedrich Hayek'ten alır. Lakin, teoriyi esas hakim kılan 1970'lerdeki kördüğümdür. Bu dönemde Chicago Okulu düşünürleri büyük önem kazanmış ve onların 1960'larda teorize ettiği düşünceler yaygınlaşmıştır. Milton Friedman ve Gery Becker'in düşüncelerinin etrafında kök salan neoliberalizmin tek

¹ Banliyö kelimesinin gerçek anlamda İngilizce olarak tarif edilen suburb kelimesini karşılamadığını düşünmekteyim. Bunun için suburb kelimesinin karşılığı olarak çeper demeyi daha uygun buluyorum.

bir amacı vardır; bu da David Harvey'nin (2005) de söylediği gibi sınıf egemenliğini yeniden inşa etmektir. Öyleyse günümüzde kentlerin ve dolayısıyla toplumun en küçük haznelerine bile nüfuz etmiş olan neoliberalizm nasıl ve ne şekilde bu egemenliği tabi kılmaktadır?

İnsan Sermayesinin Oluşumu ve Kentlerde Sınıfsal Ayrım

David Harvey, *Neoliberalizmin Kısa Tarihi* (2005) adlı çalışmasında, neoliberal düşünce'nin temel teorisyenlerinin neoklasik iktisattan fazlasıyla etkilendiklerini belirtir. Bu etkiyi özellikle de Milton Friedman'ın (1990) yazılarında ve Gery Becker'in (1993) insan sermayesi üzerine geliştirdiği teorilerde görebiliriz. Friedman (1990, 13), basitçe özgürlüğün kapitalizmden geçtiğini çünkü sadece kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin insanlara seçme özgürlüğünü verdiğini söyler. Bu düşünce'nin temelinde rasyonel bireylerin bilgi edinme yetileri ya da bilgiye ulaşma becerileri vardır. Friedman'a göre önemli olan piyasadaki fiyat bilgisidir, bir ürünü üretmek için belki de birden çok faktör bir araya gelmiştir; kurşun kalem üretilirken geçen süreçten hiçbirimizin haberi yoktur Friedman'a göre. Bu haberi olmama durumu son derece iyidir ve piyasanın bize sunduğu bir nimettir, zira biz sadece fiyat bilgisine sahip oluruz ve o kurşun kalem üretilirken hangi ağacı kimin kestiğini, kimin onu taşıdığını ve üretim aşamasında kimin çalıştığını bilmeyiz, buna ihtiyaç da duymayız. Kısacası Milton Friedman'ın bahsettiği özgürlük piyasadaki ürünün fiyat bilgisine güncel olarak sahip olmak ve böylece ürünler arasında rasyonel bir tercih yapmaktır.

Öyleyse tercihler her zaman rasyonel midir? Neoliberal tercih insanı gerçekten rasyonel bir birey midir? Michel Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* (2008, 148) adlı derslerinde, neoliberalizmin rekabetçi insanı yaratmayı amaçladığı söyler. Bu tanıma göre *homo economicus* artık kendi kendisinin girişimcisi ve kendi kendisinin işletmesi olan şirket insanıdır. Girişimcilik ve şirket insanı olmak neoliberal zihniyetin sunduğu iktisadi darwinizmin genel düsturudur. Peki bu iktisadi darwinizm kendisini topluma nasıl yaymaktadır? Foucault'nun cevabı insan sermayesi kavramında gizlidir. Neoliberalizmin en büyük özelliği neoklasik iktisadın fayda sağlayıcı bireyini ortaya çıkarma arzusudur, bunu da sermaye kavramının anlamını değiştirerek yapmaktadır, zira bu anlam kayması direkt bir bi-

çimde tüketim insanıyla alakalıdır. Sermaye artık sadece iktisadi gücü temsil eden bir para birikimi ya da finansal yatırım gücü değildir. Sermaye ileride gelir getirme potansiyeli olan her türlü insan yeteneği ve bu yeteneğe yapılan yatırım demektir. Dolayısıyla sermayenin artık bir çok boyutu vardır, rekabetçi insanı yaratmanın temel stratejisi ise insan sermayesine yapılan yatırımdan geçmektedir. Foucault (2008, 229), bu yatırımın eğitim aracılığıyla gerçekleştiğini belirtir. Lakin kendisinin bahsettiği eğitim türü sadece okul eğitiminden geçmemektedir, bahsedilen ailenin çocuğuna yaptığı yatırımdır. Aile çocuğunun yeteneklerini geliştirmek için çocuğun becerilerine göre yatırım yapmaktadır, bu yatırım okul dışı yetenek geliştirici her türlü eğitimi de kapsamaktadır, okul içi ise çocuğun en prestijli ya da sosyal sermaye getirisi en yüksek okullara girmesini sağlayan bir yatırımı kapsamaktadır. Böylece aile çocuğu ileride gireceği rekabetçi topluma hazırlar ve ailelerin yatırım rekabeti arttıkça rekabet eden bireylerden oluşan bir sistem ortaya çıkar. Neoliberalizm böylece rekabeti her yere yayar ve bunu tüketim ilişkilerinde de hakim kılar. Yeterli manipülasyon ve reklam yöntemleriyle insanlar sadece en iyi pozisyonları elde etmek, en iyi insan sermayesi ve sosyal sermayeye sahip olmak için rekabet ederler. Ayrıca en iyisini, en yenisini ve en etkileyicisini tüketmek için de rekabet ederler. Neoliberalizmin yarattığı iş gücü arzındaki kıtlık bunu daha da körükler.

İnsan sermayesine yapılan yatırım kuşkusuz ki sınıfsal bir ayrımı hatta yarılmayı işaret eder. Bu yarılmaya Pierre Bourdieu (1984) tüketim alışkanlıklarının ve bunun toplumsal olarak sürekli olarak yeniden üretilmesinin neden olduğunu belirtir. Bourdieu bu durumu *habitus* kavramıyla açıklar. Toplum içinde farklı toplumsal sınıfların, farklı eğitim yapısından gelmiş insanların ve farklı tür kültürel ve finansal mirasa sahip olanların birbirinden farklı tüketim tarzlarına sahip olduklarını belirtir. Bu farklı tüketim tarzları özellikle de kültürel sermaye ve sosyal sermayenin oluşturduğu ilişkiler ağıyla birlikte bir tür ayrım yaratır. Belli sınıflardan insanlar daha iyi bir sosyal sermayeye ve dolayısıyla da daha iyi bir eğitimle daha iyi bir kültürel sermayeye sahip olurlar. Bu sınıfların yaptıkları tüketim sürekli olarak toplumsal yarılmayı yeniden üretir ve bu üretim en başta belirtildiği gibi tek sınıfın hegemonyasını hakim kılar. Bu yüzdendir ki Foucault'nun neoliberalizm ile ilgili en büyük endişesi, hangi ailelerin hangi yolla çocuklarına yatırım yapacağına dairdir. Buna göre ancak ve ancak en çok 2 veya 3

çocuğu olabilen aileler yani küçük sayılabilecek aileler çocuklarına yeterli yatırımı yapabilir (2008, 245). Bununla birlikte sadece belli sınıflardan aileler çocuklarına gerekli yatırımı yapabilirler. Neoliberalizm işte tam da bu toplumsal yapıyı sürekli yeniden üretmek için aile kavramını fazlasıyla önemser. Bu önemseme hali kendisini en iyi Thatcher'ın "toplum diye bir şey yoktur sadece bireyler ve aile vardır" sözünde gösterir.

Neoliberalizm, kısacası, sermaye kavramının anlamını değiştirip bunu sınıfsal bir üstünlük aygıtı haline getirmektir. Böylece, insan hem rekabet için üstüne yatırım yapılan hem de sürekli olarak yeni sosyal ağlar kurma peşinde koşan ve gelecek olası karşılıklı "kıyak" geçme mekanizmalarını sağlamak için sosyal sermaye artırımını gözeten ekonomik bir işletmedir. Neoliberal insan böylece sınıfsal olarak ayrılır ve de Bourdieu'nun *Ayrım*'da bahsettiği gibi tüketim ilişkilerini buna göre düzenler. Tüketim artık ihtiyaç karşılama değil sınıfsal gücü gösterme aracıdır, lüks tüketim ve de algı manipölasyonu sürekli olarak toplumun zihninde yer bularak bir ürünün üretiminde kullanılan emek (ve emek sömürüsü) görünmez hale getirilir. Artık piyasada tek geçerli bilgi hangi ürünün nasıl ve ne kadar ücrete alınabileceği ve ondan ne kadar fayda sağlanabileceğidir. Bir ürünün üretilmesindeki emeğin artık tamamen görünmez kılınmasıyla birlikte emek gücü piyasası da neoliberalizmin düzenlediği alanlardan birisi olmuştur. Sınıfsal hakimiyeti sürdürmek için neoliberal zihniyet öncelikle emek gücü kıtlığı yaratır, ki bu rekabeti artırıcı bir diğer unsurdur, sonra da ikincil olarak iş güvencesini ortadan kaldırır (Bourdieu, 1998). Böylece toplumsalın yeniden üretimi emek gücü piyasasında kendisini yaygın şekilde hissettirir. Sürekli rekabet zorunluluktur zira neoliberal anlayış yoksulluğu ve de iyi bir insan sermayesine sahip olamamayı toplumsal bir sorun olarak değil bir kişisel başarısızlık olarak yansıtmaktadır (Giroux, 2014). Rasyonel seçim, rasyonel yatırım ve de rasyonel tüketim üzerine artan kişisel gelişim kitapları da bunun bir diğer boyutudur. Bu literatür güzel bir dünya sunarken öte yandan sürekli "iyi rakabet edemezsen başarısız olursun" anlayışını zihinlere kazımaktadır. Dolayısıyla neoklasik iktisatçıların oyun olarak gördükleri ekonomik alandan çıkmak toplumsalın sorunu değil kişinin kendi düşüşüdür.

Neoliberalizm, neoklasik iktisadın bir uzantısı olarak bu şekilde işlemede ve de tek sınıfın hegemonyasını kurmaktadır. Bu zihniyet yapısı doğal olarak kendisini gündelik hayatta kent yaşamında gösterir. Bir yan-

da sürekli zenginleşen bir profesyoneller ve de ultra zengin elitler öte yanda emek sömürsünün gizlenmesiyle birlikte güvencesiz yoksullar ordusu kentlere dolmuştur.

Neoliberal Kent ve Yoksulluk

Neoliberal kent kavramı iki türlü açıklanabilir. Birincisi bizzat bir kentin içindeki gündelik hayat vesilesi ile açıklanabilirken ikincisi ise kentlerin başka kentlerle olan ilişkisi ile deşifre edilebilir. Kent hayatının kapitalist toplum ile olan ilişkisi özellikle de endüstriyel devrimin ardından zirve noktasına ulaşmış ve günümüzdeki kent hayatına kadar devam etmiştir. Ticaret kentleri ile kapitalist kent arasındaki fark bir çok düşünür tarafından ele alınmıştır, ancak günümüz neoliberal kentinin kuşkusuz ki kapitalizmin sınıfsal hegemonyasını yansıttığı söylenebilir. 1970'lerdeki neoliberal dönüş kentlerin de yapısını büyük oranda değiştirdi. Kentler artık endüstriyel devrimin ilk zamanlarında Veblen'in tarif ettiği gösteriş tüketiminin hakim olduğu alanlar olma özelliğini yeniden ortaya çıkardı. Fordist dönemin çeperlere taşıdığı orta sınıflar ve yaratıcı sınıflar neoliberal dönüş ile birlikte kent merkezine geri dönmeye başladılar (Harvey, 2008). Bu geri dönüşün ardında neoliberalizmin yaratmak istediği yeni sınıfsal baskı ve yeni iş alanlarıyla birlikte gereksinim duyduğu "yaratıcı" insan sermayesi arayışı vardır.

Neoliberalizm, kentleri rekabetin alanı haline getirdikçe kent alanındaki konstrasyonun artması da beraberinde geldi. Özellikle de 1990'ların başından itibaren "dünya kenti" ya da "küresel kent" kavramları daha sık duyulmaya başlandı. Neoliberal kentleşme metropolleşmenin, yoğunlaşmanın ve de uzmanlaşmanın başat meseleler haline geldiği bir süreç olarak doğmuştur. Bu sürecin temelinde yoğun emek isteyen endüstrileşmenin kent alanından uzaklaştırılması, kentsel alanın tüketimin rasyonalitesine açılması ve de zengin turistler için bir durak noktası haline gelmesi vardır. Neoliberal kent işçi sınıfının ve kent yoksulunun artık kent merkezinde görünmek istenmediği bir yapıdır. Yoksulluk görünse bile bu kişisel başarısızlığın simgesi ya da zenginlik gösterişinin zıttı olarak algılanmalıdır. Kentler gösterişin, zenginliğin ve de finansal uçukluğun gözle görünür hale geldiği yapılar olarak neoliberal düzlemde yer almışlardır. Bunun

en temel örneğini özellikle de küresel kentlerin oluşumunda ya da başka bir deyişle kentlerin küreselleşme rekabetinde görebiliriz.

Küresel Kent Oluşumu ve Sınıfsal Ayrım

Küresel kent kavramı özellikle de son 30 yılda neoliberalizmin post-fordist üretimi yaygın hale getirmesiyle, son derece önemli hale gelmiştir. Bu yeni iş bölümü Fordizm sonrası ya da uluslararası emek bölüşümü olarak anlandırılmaktadır. Buna göre, üretim maliyetlerini düşürmek için üretim fazları uluslararası olarak farklı yerlere taşınmıştır. Bu durum özellikle de küresel kuzeyde endüstrileşme sonrası ya da endüstrileşmeden kaçma olarak tanımlayabileceğimiz bir zaman dilimini yaratmıştır. Bu süreç ağır emek isteyen endüstri üretiminin emek gücünün ucuz olduğu yerlere kaymasını gerektirirken öte yandan kapitalist toplumlarda hizmet sektörünün, finansal piyasaların ve de özellikle konut piyasasının temel iktisadi araçlar olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve bu araçları güçlendirmiştir. Bu güçlendirme kentlerin görünümünü tamamen değiştirmiştir zira artık önemli olan konut piyasasının gelişimi ve de arsa spekülasyonudur. Öte yandan, finansal sektörlerin gelişmesi ve daha kompleks hale gelmesiyle beraber kentler finansal aktörlerin yeni yatırım alanları haline gelmeye başladılar. Bu aslında daha kompleks ve daha “yaratıcı” işlerin oluşumuna sebebiyet verdi ki böylelikle küreselleşmenin iletişim ve üretim araçlarıyla yaptığı devrim zirve noktasına ulaştı. John Friedmann (1986) ve Saskia Sassen (2001)’in iddia ettiği gibi bu durumla birlikte artık yarışan küresel kentler ortaya çıktı ve de bu küresel kentler kendi aralarında iktisadi ve siyasi bir hiyerarşiyi yarattılar. Bu hiyerarşi hem kentlerin kendi içerisinde yeniden oluştu hem de uluslararası alana taşındı. Bu durum film endüstrisi, medya endüstrisi ve reklamcılık sektörleri gibi sektörlerdeki üretim kapasitesinden finansal yatırımlar için çekim noktası yaratılmasına kadar bir çok kriter içermektedir (Montgomery, 2007). Kısacası bir yandan küresel kentler küreselleşmenin tüm nimetlerinden faydalanan belirli üst sınıflar, orta sınıflar ve yeni “yaratıcı” sınıflarla dolarken öte yandan aynı kentler beraberinde bu nimetlerden yararlanamayan ve sesleri duyuramayan bir yoksul ve alt sınıflar topluluğunu meydana getirdi. Çokuluslu şirketler, bankalar, sigorta şirketleri, finansal danışmanlık şir-

ketleri, fast-food zincirleri, kahve tüketim zincirleri, alışveriş merkezleri ve mega projeler artık küresel kentleri çevreleyen yapılar oldular.

Sınıfsal hegemonyanın neoliberal yeniden yapılandırılması yeni mesleklerin ve sosyal ağların oluşmasını gerektirmektedir. Örneğin, son yirmi yılda bilgi teknolojileri, telekomünikasyon, sosyal medya, film sektörü, müzik ve kitaplar da dahil olmak üzere kültürel üretimin dijitalleşmesi tüketim toplumu etrafında şekillenen anahtar iş kolları hallerine geldiler. Kültürel üretim artık sınırsız bir şekilde metaların işaretlerini ve sembolik güçlerini parlatarak hüküm sürmeye başladı. John Montgomery'nin (2007) belirttiği gibi bu durum kentlerin yeni zenginlikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan medya ve iletişim sektörleri özellikle de tüketici tercihlerini manipüle etmek için bir sürü yeni yöntem denemektedir. Bu sektörler genel olarak iyi üniversitelerde okumuş, daha kompleks yapılara hakim olabilecek yeni "yaratıcı" sınıfları istihdam etmektedir. Küresel kentler böylelikle hem yeni sanatsal ve kültürel üretimin, hem de yeni beyaz yakalı sınıfların ve finansal aktörlerin çekim merkezi halinde işlemektedirler. Bohem insanların ve yeni kentli profesyonellerin, neoliberalizmin sözde yaratıcı sınıflarının temel iddiası kendilerinin ayrıcalıklı zevklere ve değerlere sahip oldukları yönündedir. Bu değerleri ve de ayrıcalıkları da kent hayatında görmeyi istemekteydiler, zira tüketim alışkanlıklarının bunu gerektiğini düşünmektedirler. Bu durumla birlikte bu bahsedilen sınıflar konut piyasası ve arsa spekülasyonu için elzem hale geldiler.

Sharon Zukin'in (1992) belirttiği gibi küresel kentler görüntü ve yerel arasında var olan bir ikiliği ya da sıkışmayı yaşamaktadır. Bu yaklaşıma göre, kentlerin -özellikle parlak camlarla kaplı binaları, gökdelenleri, rezidansları, lüks otelleri, soylulaştırılmış mahalleleri, alışveriş merkezleri, finans kuleleri ve eğlence merkezlerini kapsayan- genellikle orta ya da üst-orta sınıfların ve turistlerin eğlenmesi veya boş zaman geçirmesi için düzenlenmiş görüntüsel bir bölümü ya da imajı vardır. Kentin bu imajının oluşturulmasındaki temel strateji ise soylulaştırmadır. Henri Lefebvre'in *Mekanın Üretilmesi* adlı eserinde belirttiği gibi bu kent görünümü, kentin imajı olup mekanın ya da kentsel mekanın sembolik ve işaretsel değeri olarak işlev görmektedir. Ancak, meselenin diğer tarafındaysa dışlanmış, yoksul ve işçi sınıflarından insanlar bulunmaktadır. Bu insanlar kentin çeperlerinde yer alırlar ve Zukin'e göre yereli oluştururlar. Çeperler her zaman için yeni soylulaştırma projelerine açık haldedirler ve bu tehdidi

hissetmektedirler. Dolayısıyla küresel kentlerdeki sınıfsal üstünlük soylulaştırma projeleri ve mega projeler ile işlemektedir, buradaki temel amaç artı-değerin gerçekleştirilmesi için yaratıcı sınıfların ya da başka bir deyişle yetenekler makinelerinin kullanılmasıdır. Sassen'in (1996a) söylediği gibi mekan artık küreselleşmeyi oluşturan insanların ve sermayenin merkezi konumundadır, dolayısıyla bu noktada Sassen çok önemli bir soru sormaktadır; "bu şehir kime ait?"

Bu noktadan anlamamız gereken şey özellikle de insan sermayesinin tercihleriyle şekillenen bir sınıfsal ayrımın küresel kentlerde soylulaştırma aracılığıyla nasıl gerçekleştirildiğidir. Soylulaştırma (gentrification) kavramı her şeyden önce şehir merkezinin genişlemesine işaret eder. İkinci olarak bu süreç şehrin merkezinde uluslararası piyasa kültürüne yönelik olan yeni bir yerel kimliği ön plana çıkarır (Zukin, 2010, 37). Kent merkezinin bu şekilde genişlemesi iki mekanizma ile gerçekleştirilir; birincisi arsa spekülasyonu diğeri ise yerinden etmedir. Arsa spekülasyonu olarak tanımladığımız kavram, arsa değerinin rant aralığı adı verilen bir hesaplama aracılığıyla manipüle edilmesine dayanmaktadır. Neil Smith (1987, 462) rant aralığı teorisini detaylıca incelemiştir ve kendisi şunu ileri sürer: "Soylulaştırma kısaca kent merkezindeki işçi sınıfı veya diğeri mahallelerin üst orta sınıflar için konut, rekreasyon ve başka tür kullanımlar için dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır, aslında açıkca rant aralığının tamamen ya da kısmen kapatılması için bir araçtır". Rant aralığı nedir? Kent planlamacılarının, emlakçıların, yatırımcıların, arsa sahiplerinin ve de inşaat firmalarının hesaplamasını yaptıkları potansiyel kardanır. Bu hesaplama arsanın şuanki değeri ile olası bir yatırım yapıldığında artacak olan değeri arasındaki farka dayanır. Bu yüzdendir ki sosyulaştırma genel olarak şuanki kullanım değeri ve potansiyel değeri arasındaki aralığın son derece geniş olduğu mekanlarda uygulanmaktadır. Lakin, soylulaştırma sadece artı-değerin arsa rantının spekülasyonu ile elde edilmesini amaçlamaz, aynı zamanda soylulaştırılan bölgelerdeki toplumsal skalayı dönüştürmeyi de amaçlar. Neil Smith (463) aynı zamanda şunu belirtir;

Soylulaştırma hakkındaki önemli nokta bunun sadece bir toplumsal değişimi içermemesi aynı zamanda mahalle düzeyinde özellikle de konut stoğunda fiziksel bir değişimi ve de konut ve arsa piyasasında da iktisadi bir değişimi içermektedir. Bu sosyal, fiziksel ve iktisadi değişim soylulaştırmayı ayırt edilebilir ve tanımlanabilir bir süreç ya da süreçler silsilesi

yapmaktadır. Eskimiş ya da bitkin gözüken mahallelerin üst-orta sınıfları asla gecekondulara gitmezler, çoktan yenilenmiş ya da yeniden yapılmış binalara taşınırlar ve bu kaçınılmaz olarak soylulaştırılan yerlere sadece toplumsal dönüşümü değil aynı zamanda önemli bir sermaye yatırımını götürmektedir.

Soylulaştırmanın bir diğer açısı ise mahallelerinden dışlanan ya da başka bir deyişle yerlerinden edilen insanlardır. Bu genellikle onları zorla yerinden eden güvenlik mekanizmalarıyla da ilintilidir. Ayrıca meselenin bir de mortgage kredisi gibi finansal araçları içeren bir boyutu da vardır. Yerinden etme stratejisi aynı zamanda başka bir tür arsa spekülasyonunu içerir, zira yerinden edilen insanların gittikleri mahallelerin de arsa değeri düşüşe uğrar ve bu yerler yeni soylulaştırma projeleri için açık hedef haline gelir. Neoliberal kentleşme sürekli bir şekilde insanları yerinden ederek mekanı yeniden üretmektedir, bu süreç mülksüzleştirmeyi beraberinde getirir. David Harvey'e (2004) göre soylulaştırma arsa spekülasyonu üzerinden sermaye birikimini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yüzden kendisi neoliberalizmin kentleri nasıl tüketip sömürdüğünü anlatabilmek için mülksüzleştirerek birikim kavramını kullanmaktadır. Bu durum Harvey'e göre yeni bir emperyalizm şeklidir ve bu sadece konutsal mülkiyetlere değil fikri mülkiyete kadar bir çoğuna el koymaktadır. Dolayısıyla, neoliberalizm tek sınıfın hegemonyasını sürdürmek için sadece insan sermayesi üzerinden sınıfsal bir ayırım yaratmaz aynı zamanda zayıf olanın mülkiyetlerine el koymaya çalışır. Finansal merkezleri ve üst orta sınıf mahalleleriyle birlikte küresel kentler tek sınıfın hegemonyasının en üst düzeyde yansıtıldığı kent alanlarıdır. Neil Brenner ve Roger Keil (2013) küreselleşmenin yeni küresel kentler ortaya çıkarma üzerine siyasaları ve pratikleri yaydıklarını ve şuanda küresel kentlerden küresel bir kentleşme sürecine geçtiğimizi belirtirler.² Bu da demek oluyor ki soylulaştırma da aynı şekilde küresel boyutta her yere yayılmaktadır. Çokuluslu şirketlerin yönetim merkezleri, bankalar, bilgi teknolojileri ve medya şirketleri kentleri domine etmekte ve yeni profesyonel sınıfları oluşturmaktalar. Bu profesyonellerin kendi sosyal habitusları gereği tüketmeleri gerekmektedir.

² Bu durum Brenner ve Keil tarafından Blade Runner senaryosu olarak öngörülmektedir. Buna göre Blade Runner filminde resmedilen gelecek algısı ve distopya günümüz küresel kentlerinde görünür hale gelmeye başlamıştır; bir yanda yükseklerde yaşayan zenginler ve elitler öte yanda ise yer yüzünde sıkıntı içindeki halk kitleleri.

Bu yüzdendir ki soylulaştırma bazen tam da şehir merkezinin göbeğinde merkezi alanları bu insanların eğlencesi ve boş zamanları için yeniden düzenlemek için gerçekleştirilmektedir. Spor salonları, alışveriş merkezleri, eğlence kompleksleri, bilim parkları bu yeni kent politikasının anahtar bileşenlerinden bazılarıdır (Haila, 1997, 283).

Bu yeni kent siyasetini biçimlendirmek için emlak sektörü ciddi rol oynamaktadır. Binalar artık neoliberalizmin sınıfsal hegemonyasının işaretleri haline geldiler. Anne Haila'ya (286-287) göre işaretlenen üç tür bina çeşidi vardır. Bunlar; zafer binaları, özel binalar ve imaj binalarıdır. Zafer binaları sahiplerine isim, prestij ve şöhret kazandırır (New York'ta bulunan Rockefeller Center gibi), özel binalar ise ayrıştırmayı ve dışlamayı amaçlar; örneğin elektronik gözetim sistemleriyle alışveriş merkezleri bulunmaktadır ve bu satın alma gücü olmayanları dışlayan bir mekanizmadır. Bu binalar genellikle piyasadaki tekel fiyatlarını garanti altına almaktadır. Son olarak da imaj binaları vardır ki bunlar da şehrin imajını özellikle de zengin yatırımcı ve turist çekmek için güzel göstermeye yönelik yapıtlardır. Bu durum bizlere küresel kentlerin mimari formlarını resmetmektedir, bu mimari form satın alma gücü olmayı dışlarken şehri finansal aktiviteler ve tüketim alışkanlıklarına göre planlar. Bu modeli New York, Londra, Tokyo, Hong Kong, Toronto, İstanbul ve benzeri bir çok küresel veya küreselleşen kentlerde görebiliriz.

Foucault, *Diğer Mekanlara Dair* (1986) adlı eserinde, her zaman bir mekan algımız olduğunu ve bu mekan algımızın da bizleri sürekli diğer mekanları tanımlamaya ittiğini belirtir. Bu her yer olabilir, ancak genellikle algı toplumun genel olarak tanımladığı matriksin dışında kalanlardır. Bu durum bizi tekrardan Saskia Sassen'in sorduğu soruya getirmektedir, bu şehir kimin? Richard Florida'ya (2002) göre, 21. Yüzyıl'ın başarılı kentleri "yaratıcı" ve yenilikçi kişiler için çekim alanı oluşturabilecek şehirler olacaktır. Yine John Montgomery (2007) önde gelen şehirlerin en son teknolojik üretimleri gerçekleştiren mekanlar olarak kalmaya devam edeceğini belirtir. Dolayısıyla, neoliberal kentleşmenin temel savunusu ve kendisini meşru kılma söylemi 20. Yüzyıl'da gerçekleşen gereksiz kentsel yayılmayı tamir edeceğini iddia etmesidir. Yaratıcı sınıflar yeşil, sağlıklı ve de görsel olarak ilham verici kentlerde yaşamak istiyorlar. Bu girişimci sınıflar monoton, basmakalıp çeper hayatlarını reddedip canlı, yürünebilir ve kafe kültürü olan mahalleler istiyorlar (Kennedy, 2001, 191). Lakin, bu kenti

yeniden biçimlendirme tahminleri bir çok insan için, özellikle de yerlerinden edilen insanlar için büyük bir maliyet doğurmaktadır. Bu dışlama Sassen'in (1996b) belirttiği gibi bir çok kimlik ve temsiliyet sorununu da beraberinde getirmektedir. Kentlerin merkezlerindeki yoğunlaşma arttıkça ve yaratıcı sınıflar buraları doldurdukça kentin daha güzel bir yer olacağını savunan neoliberal anlayışlar son derece otoriter bir pratik ile işlemektedirler. Bu neoliberal anlayışlar da meşruiyet noktalarını her gün insanların zihnine kazınan söylemlerle ve de açgözlülüğü özendirip fakirliği aşışılabilen neoliberal politikalarla göstermektedir (Giroux, 2014). Dolayısıyla küresel ve küreselleşen kentler günümüzde sınıfsal ayrımın en açık yansımaları olarak gözükmektedir.

Sonuç

Neoliberal kent anlayışı kendisini en iyi küreselleşen ya da küresel olarak zaten tanımlamakta olduğumuz kentlerde gösterir. Kısacası, neoliberal kent üst-orta sınıflaşmanın ve de yeni profesyonelleşmenin etkisiyle kapitalist üretim ilişkilerinin tekrardan hegemonya kurmasını sağlayan temel araçlardan birisi olarak işlemektedir. Bu araçsal yapı kendisini tüketim alışkanlıklarında gösterdiği gibi tüm toplumsal ve dayanışma bağlarını yıkmaya çalışmasında da göstermektedir. Artık yoksulluk paylaşılan ya da çözüm aranılan bir toplumsal yapı ya da insanların eğilmesi gereken bir sorun olmaktan çıkmıştır. Yoksulluk mücadelenin bittiği bir alan olarak yeniden inşa edilmiştir.

Neoklasik iktisadın faydacı ve rasyonel tercih insanını devralan neoliberal anlayış, özellikle de eğitim ve de tüketim alışkanlıkları açısından sınıfsal bir ayrım yaratarak ve sermaye kavramına yeni bir anlam katarak işlemektedir. İnsanlar artık kendilerinin sermayesi olarak rekabetçi dünyada ayakta kalmaya çalışmakta ve bu ayakta kalma mücadelesinde başarılı olanlar artık yoksulların durumlarıyla ilgilenmemektedir. Zira neoliberal yeniden üretim araçları ve üniversiteler bile sadece piyasanın gerekleri için "yaratıcı" sınıfları ortaya çıkarırken buradaki temel amaç rekabet gücünü yükselten bir iktisadi darwinizmi hakim kılmaktır. İşgücü arzında yaratılan kıtlık, iş kontratlarının bireyselleştirilmesi, toplu sözleşmelerin ortadan kaldırılmaya çalışılması da neoliberal zihniyetin biyopolitikasıyla yakından alakalıdır.

Önemli olan bilgi bize fayda sağlayan bilgidir ve piyasada fiyat bilgisine hakimsek bu bize yeterli faydayı sağlayacaktır, zira neoliberalizm üretim ilişkilerini ve emek sömürsünü ustaca gizlemektedir. Böylece yoksul ve alt sınıfların feryatları ya da sıkıntıları asla duyulmamaktadır. Küresel kentlerde bu insanlar özellikle de yeni konut projeleri ve soylulaştırma girişimleriyle dışlanmaktadır ancak gittikleri yerlerde rant değerini düşürerek bu mekanları da soylulaştırmaya açık hale getirmektedir. Meselenin temelinde şunu söylemek mümkündür, neoliberalizm sadece yoksulluğu artırmaz; özellikle de kent alanından elde ettiği rant değeri ve de sömürüyü gizleyip daha ucuza işçi çalıştırabilmesi açısından ve sosyal güvencesizliği yayabilmesi açısından yoksulluğa ihtiyaç duymakta ve onu sürekli yeniden üretmektedir. Bu sayede sınıfsal hegemonyayı hakim kılabilir. Neoliberal kentleşme kendisini kentlerde yeniden üretmek için yoksulluğa ihtiyaç duymakta ve bu yoksulluğu da sürekli yeniden üretebilmek için stratejiler geliştirmektedir.

KAYNAKÇA

Becker, G. S. (1993). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*, Chicago: University of Chicago Press.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Massachusetts: Harvard University Press.

Bourdieu, P. (1998). "The Essence of Neoliberalism", *Le Monde Diplomatique*, 08 Ocak 2015'te erişildi, [<http://mondediplo.com/1998/12/08bourdieu>]

Brenner, N., & Keil, R. (2013). "Küresel Kentlerden Kentselliğin Küreselleşmesine", *Birikim*, 01 Kasım 2014'te erişildi [<http://www.birikimdergisi.com/guncel/kuresel-kentlerden-kentselligin-kuresellesmesine>]

Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Classes: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*, New York: Basic Books, 2002.

Foucault, M. (1986). "Of Other Spaces", *Diacritics*, Vol.16, No.1, 22-27.

Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics*, New York: Picador.

Friedman, M., & Friedman R. (1990) *Free to Choose*, New York: Harcourt, (1980).

Friedmann, J. (1986). "The World City Hypothesis", *The Global Cities Reader* editörler: Brenner N., & Keil, R. (2006). New York: Routledge, 65-71.

Giroux, H. A. (2014). *Neoliberalism's War on Higher Education*, Chicago: Haymarket Books.

Haila, A. (1997). "The Neglected Builder of Global Cities", 1997, *The Global Cities Reader* editörler: Brenner N., & Keil, R. (2006). New York: Routledge, 282-287

Harvey, D. (2004). "The New Imperialism: Accumulation by Dispossession", *Socialist Register*, Vol. 40, sf. 63-87.

Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford: Oxford University Press.

Harvey, D. (2008). "The Right to the City", *New Left Review*, Vol. 53.

Jacobs, J. (1970). *The Economy of Cities*, New York: Random House.

Jevons, W. S. (1871). "The Theory of Political Economy", 1871, editörler: Medema, S. G. & Samuels, W. J. (2003). *The History of Economic Thought: A Reader*, New York: Routledge, sf. 413-443.

Kennedy, C. (2011). *The Evolution of Great World Cities*, Toronto: University of Toronto Press,

Lefebvre, H. (2007). *The Production of Space*, Massachusetts: Blackwell.

Marx, K. (1977) *Capital: A Critique of the Political Economy Vol. 1*, New York: Vintage Books.

Montgomery, J. (2007). *The New Wealth of Cities: City Dynamics and The Fifth Wave*, Aldershot: Ashgate Publishing.

Sassen, S. (1996a). "Whose City Is It?", *The Global Cities Reader* editörler: Brenner N., & Keil, R. (2006). New York: Routledge, 360.

Sassen, S. (1996b). "Cities and Communities in the Global Economy", *The Global Cities Reader* editörler: Brenner N., & Keil, R. (2006). New York: Routledge, 83-88

Sassen, S. (2001) *The Global City: New York, London, Tokyo, New Jersey*: Princeton University Press.

Smith, A. (2012). *The Wealth of Nations*, Hertfordshire: Wordsworth Editions

Smith, N. (1987). "Gentrification and Rent Gap", *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 77, No. 3, 462-465.

Veblen, T. (1994). *The Theory of the Leisure Class*. New York: Penguin Classics, (1899).

Wood, E. M. (2002). *The Origins of Capitalism: A Longer View*, Londra: Verso.

Zukin, S. (2010). "Gentrification as Market and Place", *The Gentrification Debates: A Reader*, editör: Brown-Saracino, J. New York: Routledge, 37-44.

Zukin, S. (1992). "The City as a Landscape of Power: London and New York as Global Financial Capitals", *The Global Cities Reader* editörler: Brenner N., & Keil, R. (2006). New York: Routledge, 138-144.

Murat Üçoğlu: 2008'de İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden lisans diplomasını aldı. 2009'da girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi Siyaset Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nı 2012 yılında başarıyla tamamladı. Bahçeşehir Üniversitesi'nde 2011 ve 2013 yılları arasında Küreselleşme ve İstanbul adında bir ders verdi. 2013 Eylül'ünden bu yana Toronto'da bulunan York Üniversitesi'nin Çevre Çalışmaları Fakültesi'nde doktora yapmaktadır.